

ХАРКІВСЬКЕ МЕДИЧНЕ ТОВАРИСТВО ЯК ОСЕРЕДОК ПОДВИЖНИЦТВА І ВОЛОНТЕРСТВА: ПО СТОРІНКАХ РІДКІСНИХ ТА ЦІННИХ ВИДАНЬ

Костюкевич Т.В., завідувач відділом

Киричок І.В., директор Наукової бібліотеки

Харківського національного медичного університету

Харків – перша столиця України. Пройшовши великий і складний шлях в понад 360 років, він став одним із найгарніших і розвинutih міст нашої країни. Харків завжди був у центрі уваги, йшов своїм новаторським шляхом. За ці роки сформувався особливий менталітет міста та його жителів: «Ми любимо своє місто і зробимо все для його мирного життя і процвітання».

Подвижництво, благодійництво, волонтерство... Такі близькі слова. Подвижництво – у сучасному розумінні самовіддана діяльність, героїзм і самопожертва в роботі. Волонтерство – це добровольцтво; широке коло діяльності, включаючи традиційні форми взаємодопомоги, офіційне надання послуг та інші форми суспільної участі, які здійснюються добровільно в ім'я громади без надії на грошову винагороду, тобто благодійно.

Цього року ми відзначаємо 210-ту річницю Харківської вищої медичної школи. У фонді Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету (ХНМУ) є документи – рідкісні та цінні видання, що дають змогу прослідкувати розквіт медичного подвижництва і волонтерства у Харкові на початку 19 століття, в авангарді яких стояло Харківське Медичне Товариство.

У 1805 році в лоні Харківського Імператорського Університету народився один із перших чотирьох факультетів – медичний. Перші кроки його діяльності були несміливими, але цьому факультету випала доля відіграти важливу роль у створенні відомої Харківської медичної школи, перетворенні провінційного Харкова з нездоровим санітарно-гігієнічним становищем у потужний сучасний мегаполіс.

Вже з перших років свого існування медичний факультет активно включився у громадське життя міста. Так, у грудні 1807 року на засіданні факультету професор В.Ф. Дрейсіг читав доповідь про жахливе забруднення м. Харкова, яке породжує різноманітні захворювання. До доповіді долучився і професор Л.Й. Ванноті [1, с. 14].

В роки народних бідувань члени медичного факультету не залишалися осторонь. Вони завжди охоче ставали корисними працівниками під час епідемій в Харківській та суміжних губерніях.

Під час Кримської війни (1853-1856) професори медичного факультету з патріотичним піднесенням влаштовували госпіталі, а потім безкорисно там працювали. Серед них – К.О. Демонсі, В.Ф. Альбрехт, І.Й. Вілкомірський, Д.І. Кисельов, І.П. Щелков та інші. Разом з викладачами університету у госпіталях чергували і студенти-медики [1, с. 48-49].

Важливого значення для міста набуло створення у 1861 році Харківського медичного Товариства (ХМТ). Це був рік відміни кріпацтва, залишався у минулому архаїчний пережиток. Попереду замаячили зміни суспільства, розвиток у сфері наук і громадського життя. З ініціативи професора В.Ф. Грубе та з бажання місцевих лікарів і викладачів медичного факультету вже 27 травня 1861 року відбулось перше засідання ХМТ [2, с. 7].

Первісні завдання і цілі ХМТ, зазначені у статуті його засновниками, були вузькі та скромні. Обставини того часу, розпочатий підйом суспільного настрою спонукали ХМТ розширювати рамки своєї діяльності з кола наукової праці та професійних інтересів до народних потреб та служіння суспільному добробуту [2, с. 7].

На другий рік після відкриття ХМТ скарбник Товариства І.К. Зарубін у своїй доповіді розкриває безпомічність бідного прошарку населення у медичному відношенні, брак лікарень для нужденних і пропонує відкрити безкоштовну лікарню. З цією метою члени Товариства розпочали збирати пожертви, відкрили передплату, клопотали перед міською владою про

сприяння. Але найбільш прибутковими стали щорічні «шляхетні вистави» та розваги, влаштовані госпожею Шабельською, концерти та лотерея.

Утримання безкоштовної лікарні, не зважаючи на працю лікарів-волонтерів, приносило багато клопоту аж до 1877 року, коли ХМТ одержало велику посмертну пожертву від Д.А. Донець-Захаржевського. Лікарню вирішили назвати ім'ям благодійника [3, с. 23]. За півстолітній період вона надала допомогу амбулаторно 391 893 особам і госпіталізувала 3 017 хворих [2, с. 11].

Наступне завдання, яке ставило перед собою Товариство щодо цивілізації міста – це продовження вивчення місцевості та її оздоровлення – перенесення сміттєзвалищ, проведення каналізації, водозабезпечення, розповсюдження серед населення здорових санітарно-гігієнічних знань. Проводились обласні з'їзди, створювались комісії для боротьби з епідеміями. В період ймовірного очікування спалахів заразних хвороб читались лекції населенню, організовувались виставки за темами правил поведінки при епідеміях. Серед активних подвижників були А.І. Якобій, Е.Ф. Беллін, М.В. Томашевський, Я.С. Кремянський, В.І. Порай-Кошиц, В.В. Фавр, К.М. Гамалей, С.В. Коршун, В.І. Недригайлов та інші [2, с. 15; 4; 5].

Члени ХМТ копітко збирали статистику епідемічних спалахів як у самому Харкові, так і за його межами – у відрядженнях, куди їх направляв уряд на боротьбу із заразними хворобами. Так, у 1892 році після відрядження на боротьбу з холерою по Харківській губернії члени Товариства представили ґрунтовні звіти, статистичні дані на захворюваність [6; 7; 8]. Опублікована статистика епідемій, зібрана членами ХМТ, збереглася і по наш час.

Наукове життя Товариства не стояло на місці. Новітні винаходи і дослідження відразу ж втілювались у життя на служіння суспільству. Відкриття Пастерівського Інституту (1887 р.) спасло багато життів від сказу. А на бактеріологічній станції при ньому розпочали розробляти і створювати сироватки від хвороб, що раз за разом спалахували в Харківській та сусідніх губерніях. З 1889 р. по 1895 р. завідувачим Пастерівського Інституту був В.К. Високович, якому вдалося розвинути цю справу.

Згодом бактеріологічна станція стала більш відокремленою і називалась Бактеріологічним Інститутом. Створені ентузіазмом медиків-прогресистів інституції працювали на благо народу та нужденних прошарків населення. При Інституті відкрився притулок для покусаних, що давало змогу приїжджим одержувати лікування [9].

У 1910-1913 рр. Бактеріологічний Інститут звітував ХМТ за такими напрямками: виготовлення лікувальних сироваток та запобіжних і лікувальних вакцин; виробництво бактеріологічних досліджень з діагностичною метою, спеціальних досліджень підозрілих біологічних об'єктів на присутність холерних вібріонів, реакції Wassermann'a для діагностики сифілісу, Пастерівських запобіжних від водобоязні щеплень; підтримка бактеріологічної колекції; ветеринарне відділення; наукова та педагогічна діяльність [10; 11].

Протягом всього свого існування ХМТ широко розповсюджувало свої знання серед населення, влаштовуючи курси, популяризуючи медичні, санітарно-гігієнічні знання. Прогресивним досягненням науково-педагогічної діяльності ХМТ стало відкриття у Харкові Жіночого Медичного Інституту. Не перебільшуючи, можна сказати, що Товариство жило життям міста, обслуговуючи широкі прошарки населення, не чекаючи на користь від своєї діяльності, заробляючи від людей довіру [12, с. 83-85].

Черговим випробуванням для Харкова стала Перша світова війна. Місту, яке вже на той час стало великим медичним центром і було розташоване в тилу на крупній залізничній розв'язці, випала доля приймати, розподіляти, лікувати хворих і поранених, давати притулок тисячам біженцям. Читаючи хроніки подій 1914-1916 рр. на сторінках «Харківського медичного журналу» (видавався ХМТ з 1906 р.), відчувається патріотичне піднесення, згуртованість і готовність прийти на допомогу [13, 14].

Організація допомоги пораненим йшла повсюдно. Міська Дума перелаштовувала лікарні на госпіталі. Головне управління сестер милосердя Червоного Хреста розпочало ряд заходів з організації госпіталів, лазаретів і лікарських загонів, необхідних у військовий час

[14, с. 213]. Харкову довелося влаштовувати замість згаданих 400 ліжок для поранених – 1 200 [15, с. 199].

У переліку найбільш крупних госпіталів та лазаретів, відкритих різними установами та організаціями і утримуваних на їх кошти, є такі:

- ХМТ – 100 ліжок (завідувач – проф. Б.Г. Пржевальський);
- Союз «Гірничопромисловців» – 200 ліжок (д-р медицини К.Ф. Вегнер);
- Лазарет службовців і робочих Південних залізничних доріг – 200 ліжок (завідувач – д-р А.Н. Гарн'є, консультант проф. Б.Г. Пржевальський);
- Педагогічний госпіталь, відкритий на кошти службовців-педагогів Харківського Осередку – 100 ліжок (завідувач терапевтичним відділенням – проф. П.І. Шатілов, хірургічним – проф. Н.П. Тринклер).

Окремо працює університетський шпиталь; гурток харківських громадян під головуванням О.В. Репрева організував 1-й районний лазарет нагорної частини Харкова (завідувач – проф. М.С. Воронін). Дамським комітетом по збору пожертвувань на лазарети та губернською опікою дитячого притулку відкритий лазарет на 200 ліжок (завідувач – приват-доцент М.М. Філіппов, консультанти – професори І.М. Оболенський, М.П. Тринклер, Я.О. Анфімов та приват-доцент О.П. Браунштейн). Організовано лазарет «Швидкої допомоги» та багато інших [14, с. 311].

На Харківському залізничному вокзалі відкрили розподільний пункт на 2 000 місць. Харків прийняв на лікування багато тисяч поранених. В багатьох лазаретах і розподільниках безкоштовно працювали і надавали поміч бійцям члени ХМТ. Ще більше поранених провозили транзитом через Харків. Вони по кілька днів не отримували медичної допомоги. Тому правління медичного Товариства влаштувало на вокзалі лікарський перев'язувальний пункт, де працювали лікарі-добровольці [16, с. 192].

За час роботи пункту (менше 2-х місяців) була надана допомога 1 716 пораненим [16, с. 10]. До пункту йшли пожертви – бинти, вата, білизна, ліки та цигарки. У звіті про діяльність лазарету ХМТ і Всеросійського Союзу міст за листопад 1914 року зазначено, що харків'яни вносили пожертви на устаткування та утримання ліжок в лазареті, надано списки цих громадян. Також для кращого постачання лазарету білизною, обладнання кухні, нагляду за чистотою в лазареті запрошено цілий ряд дам – дружин членів ХМТ та інших, які взяли на себе труд нести чергування і допомагати кормити поранених, читати їм, писати листи і слідкувати за порядком у лазареті. Дами розподілили між собою працю по збору пожертв на придбання святкових подарунків пораненим бійцям [17].

В «Медичній частині звіту про діяльність лазарету» його завідувач професор В.Г. Пржевальський згадує і працю волонтерів, зазначивши, що чергували і дами-патронеси в межах своїх спеціальних задач у палатах та їдальні. Завдяки їм для хворих влаштовувались концерти, співи хорів, і з великою вдячністю лікарі та поранені згадують про відпочинок в музичні години, в які вклдала свої сили невтомна патронеса А.М. Гершкович. Також не можна не згадати вдячність тих поранених, які, заліковуючи свої рани, проходили в той же час вперше у своєму житті курс грамоти, що викладався безперервно з дня відкриття лазарету А.П. Сімонович [18, с. 307].

Бактеріологічний Інститут ХМТ, в свою чергу, теж вносив свій внесок у справу спасіння людських життів під час війни. На публічному засіданні ХМТ 2 вересня 1914 р. директор цього інституту професор С.В. Коршун ставить питання про відкриття на інститутській дачі лазарету і безкоштовний відпуск сироваток та вакцин госпіталям м. Харкова. Всі службовці Бактеріологічного Інституту, господарський персонал, навіть конюхи вирішили відраховувати із свого заробітку деякі кошти на влаштування лазарету, тож збори одноголосно дають згоду.

Далі професор С.В. Коршун від імені ради Бактеріологічного Інституту з огляду на посилення попиту на дизентерійну сироватку у зв'язку з війною просить дозволу на придбання Інститутом додатково 10 коней для виготовлення протидизентерійної сироватки та 4 коней для одержання протиправцевої сироватки. Раніше протиправцеву сироватку

виписували з Парижу, але через воєнні дії робити це стало неможливо. Це прохання також було задоволено [16, с. 196].

Велике переміщення і скупченість людей під час воєнних конфліктів неминуче тягнуть за собою спалахи епідемій, а питання щеплення на той час серед широких мас ще не набуло бажаного розвитку. Дієвість запобіжних щеплень проти черевного тифу і холери доведена результатами щеплень, проведених в різних умовах, і була прийнята як обов'язковий профілактичний захід для всіх військових частин багатьох західних держав [19, с. 222]. Тому на нараді бактеріологів 1915 року було прийнято ряд постанов про широке проведення вакцинацій у військах і бажане постачання передових загонів протиправцевою сироваткою у профілактичних цілях. Необхідно було швидко організувати підготовку достатньої кількості вакцин. Тож з осені цього ж року Бактеріологічний Інститут ХМТ розпочав виготовляти у великій кількості запобіжні тифозні та холерні вакцини для потреб армії [20, с. 125].

Планомірна та організована добродійна діяльність ХМТ і в мирний час була тим двигуном, який сприяв росту культури, економічного благополуччя, оздоровлення жителів міста і не тільки. Тим більш важливішою стала його добродійна діяльність у роки страшного воєнного потрясіння та епідемій, коли вимагалось велике напруження сил всієї країни, щоб утриматись хоча б на попередній сходинці розвитку і не розгубити досягнутого.

З часу тих подій пролетіли сотні років. Велика справа медиків-гуманістів, розпочата 210 років тому медичним факультетом Харківського Імператорського університету, сформувала знамениту Харківську медичну школу. Її представники завжди являли собою взірць добровольчества і благодійництва, самовідданої праці і героїзму.

Ми з вдячністю згадуємо тих хранителів бібліотечних фондів, які через всі роки революцій, воєн зберегли для нашого покоління документи – книжкові пам'ятники, що дають нам змогу крок за кроком прослідкувати ланцюг подій минулих часів. Фонд рідкісних та цінних видань є перлиною та історичною пам'яткою Наукової бібліотеки ХНМУ.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА:

1. Медицинский факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905): 1. История факультета. 2. Ист. очерки кафедр. 3. Биографический словарь профессоров и преподавателей / под ред. И. П. Скворцова и Д. И. Багалея. – Харьков : Изд. ун-та, 1905-1906. – 471, 314, XV с., 27 л. портр.
2. Харьковское Медицинское Общество 1861-1911 гг. : Очерки его пятидесятилетней деятельности / под. ред. С. Н. Игумнова. – Харьков, 1913. – 539 с.
3. Отчет о деятельности Харьковского Медицинского Общества за 1901 год. – Харьков, 1902. – 140 с.
4. Лекции по азиатской холере, читанные для врачей и студентов при Харьковском Медицинском обществе в 1905 году. – Харьков, 1905. – 222 с.
5. Областной съезд Юга России по борьбе с эпидемиями. Харьков, 26 мая – 4 июня 1910 г. Отдел IV : Протоколы заседаний. – Харьков : Печатное Дело, 1910. – 156 с.
6. Отчет о деятельности Харьковского Медицинского Общества за 1892 год. – Харьков, 1893. – 97 с.
7. Ромашкевич А. Заразные болезни среди населения Харьковского уезда. Санитарно-гигиеническое исследование за 1892-96 гг. Выпуск первый: Врачебные пункты / А. Ромашкевич. – Харьков : Печатное Дело, 1899. – 19 с., табл., схемы.
8. Ромашкевич А. Заразные болезни среди населения Харьковского уезда. Санитарно-гигиеническое исследование за 1892-96 гг. Выпуск второй: Фельдшерские пункты / А. Ромашкевич. – Харьков : Печатное Дело, 1899. – 15 с., табл., схемы.
9. Отчет о деятельности Харьковского Медицинского Общества за 1904 год. – Харьков, 1906. – 112 с.
10. Бактериологический Институт. Отчет за 1910 год / Харьковское Медицинское Общество. – [Харьков, 1911]. – 46 с.

11. Отчет о деятельности Бактериологического Института Харьковского Медицинского Общества за 1913 год. – Харьков, 1914. – 40 с.
12. Хроника и мелкие известия. Харьковское Медицинское Общество // Харьковский медицинский журнал. – 1910. – Т. 10, № 6. – С. 81–88.
13. Хроника. Война // Харьковский медицинский журнал. – 1914. – Т. 18, № 8. – С. 212–214.
14. Хроника и мелкие известия. Помощь раненым // Харьковский медицинский журнал. – 1914. – Т. 18, № 9. – С. 311–315.
15. Протокол № 17 публичного заседания Харьковского Медицинского общества 4-го октября 1914 года // Харьковский медицинский журнал. – 1915. – Т. 19, № 2. – С. 199–205.
16. Протокол № 16 публичного заседания Харьковского Медицинского общества 2-го сентября 1914 года // Харьковский медицинский журнал. – 1915. – Т. 19, № 2. – С. 192–196.
17. Протокол № 1 публичного заседания Харьковского Медицинского Общества. Приложение № 1: Отчет о деятельности Лазарета Харьковского Медицинского Общества и Всероссийского Союза Городов за ноябрь и декабрь 1914 года // Харьковский медицинский журнал. – 1915. – Т. 20, № 8. – С. 1–17.
18. Пржевальский Б. Г. Медицинская часть отчета о лазарете для раненых воинов Харьковского Медицинского Общества и Всероссийского Союза Городов № 4 / Б. Г. Пржевальский // Харьковский медицинский журнал. – 1916. – Т. 22, № 10. – С. 305–320.
19. Тарасевич Л. Новейшие данные по вопросу о предохранительных прививках против брюшного тифа и холеры / Л. Тарасевич // Общественный врач. – 1915. – № 5. – С. 217–225.
20. Тимофеев Т. Е. О штандартизации предохранительной тифозной вакцины в Бактериологическом Институте Харьковского Медицинского Общества // Харьковский медицинский журнал. – 1916. – Т. 22, № 8. – С. 125–138.